

Fahri Özdilek (1898-13 Mart 1989)

Fahri Özdilek, 1898'de Bingazi'de dünyaya gelmiştir ve Bursa nüfusuna kayıtlıdır. Babası, aslen Romanya Tulca'lı, Emekli Süvari Binbaşı Mehmet Faik Bey, annesi Bulgaristan Filibe'li Zehra Hanım'dır. Nüfus kaydında ismi, Emin Fahrettin Özdilek'tir. İlkokula, babasının tayini sebebiyle buldukları, Libya'da başlamış, Makedonya'da bitirmiş, ardından Askerî Rüştiye'ye Manastır'da başlamış, Bursa'dan mezun olmuş, sonrasında Edirne Askerî İdâdisi'ne girmiştir. Birinci Dünya Savaşı devam ederken, genç askerî öğrenciler talimgâhlara sevkediliyor, kısa bir eğitimden sonra cepheye gönderiliyordu. Bu gençler arasında Fahri Özdilek de yer almış ve 1 Aralık 1916'da Asteğmen rütbesiyle Talimgâh'ta görevlendirilmiştir. 1 Haziran 1917'de Teğmen rütbesine terfî etmiş, 1918'de Kafkas İslâm Ordusu'nun 1. Tümeni, 1. Alayı'na atanmış ve Azerbaycan'da Askeran Şuşa Harekâtı'na katılmıştır. Mondros Mütarekesi'nden sonra Edirne 1. Kolordu Karargâhı'na atanmış ve Batı Trakya Geçici Hükümeti Teşkilatı'nda görev yapmıştır. 1920 yılı sonunda Millî Mücadele'ye katılan Özdilek, 1 Mart 1921'de Üsteğmen olarak 3. Süvari Tümeni'nde Batı Cephesi'ndeki savaşlarda yer almıştır. 1922'de Urla 57. Tümen, 37. Alay, 14. Süvari Tümeni ve 54. Alay'da Bölük Komutanlığı yapmış hattâ Sakarya Meydan Muharebesi esnasında Mustafa Kemal Paşa'nın attan düşerek yaralanmasına şahitlik eden isimler arasında yer almıştır.

Fahri Özdilek

1925 - 1927 yılları arasında Harp Okulu ve Süvari Binicilik Okulu'nda öğrenimini tamamlayarak, 30 Ağustos 1927'de Yüzbaşılığa yükselmiştir. Evvelce, Osmanlı Devleti tarafından çeşitli nişan ve madalyalarla onurlandırılan Fahri Özdilek, Yüzbaşılığa terfisinin akabinde 21 Kasım 1927'de TBMM tarafından "*Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası*" ile taltif edilmiştir. Takiben 1. Süvari Tümeni, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Süvari Grubu ve 11. Tümen Topçu Alayı'nda görev yapmış ve 1933'te Harp Akademisi'ne girmiştir. 30 Ağustos 1936'da Binbaşılığa yükselmiş, 6 Ekim 1936'da Kurmay Subay olarak Harp Akademisi'nden mezun olmuş ve 46. Süvari Alay Grup Komutanlığı'na atanmıştır. Ardından, Genelkurmay 9. Şube'de, Süvari Müfettişliğinde ve 17. Tümen Kurmay Başkanlığı görevinden sonra, 8. Kor. I. Şube Müdürlüğü ve 1. Zırhlı Alay Tabur Komutanlığı'na getirilmiştir. 30 Ağustos 1940'ta Yarbaylığa yükseltilerek Zırhlı Alay Komutanlığı'na atanmış, 30 Ağustos 1943'te Albay olarak Tank Alayı, Süvari Binicilik Okulu, Zırhlı Alay Komutanlıkları yapmış, 30 Ağustos 1949'da Tuğgeneralliğe yükseltilmiş, ardından 4. Zırhlı Tugay Komutanlığı'na getirilmiştir. 5. Zırhlı Tugay, 2. Ordu Kurmay Başkanlığı, 28. Tümen Komutanlığı görevlerinde bulunduktan sonra, 30 Ağustos 1952'de Tümgeneral olmuş ve Genelkurmay Lojistik Başkanlığı'nda görevlendirilmiştir. 39. Tümen Komutanlığı'ndan sonra 30 Ağustos 1955'te Korgeneralliğe yükselmiş, sonrasında, önce 7. Kolordu Komutanlığı'nı yürütmüş, ardından 12 Ekim 1955 itibarıyla Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın tensipleriyle 5. Kolordu Komutanlığı'na atanmıştır.

Özdilek, 17 Şubat 1956'da Demokrat Parti (DP) Hükümeti'nde Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı'na getirilmiş, 30 Ağustos 1958'de 1. Ordu Komutan Vekili olarak görevlendirilmiştir. 30 Ağustos 1959'da Orgeneralliğe yükseltilen Fahri Özdilek, İcra Vekilleri Heyeti'nin 16 Ekim 1959'da aldığı karar gereğince, evvelce vekâleten atandığı, 1. Ordu Komutanlığı'na asâleten atanmıştır. Özdilek'in 1. Ordu Komutan Vekili olduğu dönemde yaşanan çarpıcı gelişmelerden biri "Topkapı Olayları"dır. 4 Mayıs 1959'da Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) lideri İsmet İnönü İstanbul'a geldiğinde, Topkapı surları girişinde önce Trafik Müdürü tarafından aracı durdurulmuş, ardından DP'liler olduğu ifade edilen bir topluluğun saldırısına uğramış ve olaylar büyümüştür. Yaşananlar, 2 Aralık 1960-17 Nisan 1961 tarihleri arasındaki Yassıada duruşmalarında görülen on dokuz davadan biri olmuş ve duruşma kayıtlarına; "*Adam Öldürmeye Teşebbüs, Topkapı Olayları Duruşması*" başlığı ile geçmiştir. Dahası, aralarında Celal Bayar, Adnan Menderes, bakanlar ve milletvekillerinin de olduğu 60 sanık, İsmet İnönü'ye suikast amacıyla halkı kışkırttıkları gerekçesiyle yargılanmış, 43 sanık beraat ederken, 17 sanık hapse mahkûm edilmiştir.

Fahri Özdilek ise, daha sonra Millî Savunma Bakanlığı yaptığı dönemde, bu hadiseyle bağlantılı bir soruşturma geçirmiştir. Sebebine gelince; Özdilek, Topkapı Olayları başlamadan bir gün önce Ankara'ya gitmiş, yerine Korgeneral Namık Argüç vekâleten getirilmiştir. Fahri Özdilek, olaylar başlayınca derhal İstanbul'a dönmüşse de, Ankara'ya gidişinin plânlı olup olmadığı, Yüksek Adalet Divanı'nca soruşturulmuş ve ifadesi alınmıştır. 12 Ağustos 1960 - 24 Temmuz 1961 tarihleri arasında Yüksek Adalet Divanı, Millî Savunma Bakanlığı ve MBK İrtibat Bürosu ekseninde gerçekleşen yazışmalar sonunda, Fahri Özdilek'in Ankara'da bulunma sebebini açıklayan resmî bir yazıya rastlanmadığı, 4 Mayıs 1959'da Ankara'da Bakanlık Teşkilatı hakkında bir şûra toplantısının yapıldığı ve bu toplantıda; Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes ve Kuvvet Komutanları ile birlikte Fahri Özdilek'in de hazır bulunduğu, ancak bu bilginin sadece, olay tarihinde Genelkurmay İkinci Başkanı, soruşturma tarihinde ise Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral Cevdet Sunay'ın şahsi not defterinin 81. sayfasında görüldüğü belirtilmiş, mezkur toplantı davetinin telefon ile yapıldığı neticesine varılmış ve soruşturma o noktada kalmıştır.

Fahri Özdilek, 29 Nisan 1960'ta İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na getirilmiştir. Şöyle ki; özellikle 1957 seçimleri sonrasında DP ve CHP arasındaki gerginlik artmış, üniversite - iktidar çatışması giderek büyümüştür. 14 Nisan 1960'a gelindiğinde, DP Milletvekilleri Mazlum Kayalar ve Baha Akşit tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ne, CHP'ye yönelik Meclis Tahkikatı açılmasını isteyen bir takrir verilmiş, takrir 18 Nisan 1960'ta Meclis Genel Kurulu'na gelerek kanunlaşmış ve "*Tahkikat Komisyonu*" kurulmuştur. 27 Nisan'da ise komisyona geniş yetkiler tanıyan "*Salahiyetler Kanunu*" kabul edilmiştir. Bu gelişmeler üzerine, 28 Nisan 1960'ta İstanbul'da, ardından Ankara'da binlerce öğrencinin katılımıyla hükümete yönelik protesto gösterileri başlamıştır. İstanbul Valisi Ethem Yetkiner'in teklifi üzerine hükümet, 28 Nisan 1960'ta saat 15:00 itibarıyla bu iki ilde sıkıyönetim ilan etmiş ve 29 Nisan'da İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na, o sırada 1'inci Ordu Komutanı olan Org. Fahri Özdilek, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'na Korg. Namık Argüç getirilmiştir. Görevi esnasında Özdilek'ten, bizzat Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun tarafından protestoculara karşı tutumunu sertleştirmesi istenmiştir. Aslında Özdilek, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na geldikten hemen sonra, "*toplantı yasakları, dışarı çıkma yasağı, olaylarla ilgili fotoğrafların basın tarafından kullanılmaması*" gibi yasakları içeren bir bildiri yayımlamıştır, ancak bu çabaları yine de yetersiz görülecektir. Hattâ sonrasında, Millî Birlik Komitesi (MBK) üyelerinden Ahmet Yıldız'ın Fahri Özdilek'ten aktardığına göre Bayar, "*Hedef gözetmeden ateş*" mesajını göndermiş, Özdilek'in emrindeki askerler yine de protestoculara müşfik davranmış, bu da toplum nazarında Özdilek'in yıldızını parlatmıştır.

Ülkedeki bu ve benzeri siyasal gerginlik ve kutuplaşmayı gerekçe gösteren TSK, 27 Mayıs 1960'ta darbe yaparak, DP

iktidarına son vermiştir. Darbenin başarıyla sonuçlanması üzerine çok sayıda kurmay subay, kendisini komite üyesi ve darbenin planlayıcısı olarak gösterip, toplantılar yapmaya başlamış, toplantılardaki sayı bazen 60 kişiye çıkmıştır. Bunun üzerine Başbakanlık'ta, kurumsal kimliği ve üyeleri belli olan "*Millî Birlik Komitesi*" adıyla bir yapılanmaya karar verilmiştir. Komite üyelerini seçmek için 8 kişilik bir komisyon kurulmuş ve komisyon, belirlediği kriterler çerçevesinde, komite üye sayısını mevcut adaylar üzerinden 38'e indirmiştir. 5 General, 9 Albay, 6 Yarbay, 11 Binbaşı ve 7 Yüzbaşı'dan oluşan 38 kişilik MBK üyeleri, 13 Haziran'da radyodan ilan edilmiş ve 24 Haziran'da Meclis'te yemin ederek görevlerine başlamışlardır. 1'inci Ordu Komutanı Orgeneral Fahri Özdilek de, 5 General'den biri olarak MBK üyeleri arasında yer almıştır. 27 Mayıs'a dair yapılan değerlendirmelerin başlangıç cümlesi genel itibarıyla, darbenin bir "*genç subay hareketi*" olduğu yönündedir. Fahri Özdilek, genç subayların tasarladığı bu harekete, DP Hükümetinin istifa edeceğini düşünerek başlangıçta destek vermemiş, ancak yapılış sürecinde katılmıştır, Orgeneral olması hasebiyle de, 27 Mayısçı subaylar içinde yaş ve tecrübe olarak, Cemal Gürsel'den sonra ikinci sırada yer almıştır.

27 Mayıs hadisesi, kimi çevrelerce "askerî darbe", müdahaleyi gerçekleştiren kadro başta olmak üzere, kimi çevrelerce "inkılâp" olarak değerlendirilmiştir. Fahri Özdilek'in düşüncesi de "İnkılâp" olduğu yönündedir. Gazeteci Ecvet Güresin, 23 Temmuz 1960'ta, o dönem Millî Savunma Bakanı olan Fahri Özdilek ile bir görüşme yapmıştır. Görüşmede; "27 Mayıs devrimi, Atatürk devrimi hareketinin bir devamı mıdır?" sorusunu yöneltmiş, Özdilek de; "27 Mayıs inkılâbı, Atatürk'ten aldığımız ilhamın his ve heyecanı ile yapıldı. Yurt içinde teessüsünü arzu ettiğimiz demokrasinin ve hürriyetlerin çiğnenmemesi ve çiğneyenlerin bertaraf edilmesi için vazife başında bulunanlarımızın, vazifelerini bu yönden de yerine getirmelerini sağlayan Atatürk'ün aştığı his ve heyecandır. Atatürk, müstevlî orduyu imha etmek suretiyle Millî Misak sınırlarını çizdi. 27 Mayıs hareketi ise, çiğnenmiş olan demokrasinin, hürriyetlerin, millî itibarımızın iadesi suretiyle bu nizamın sınırlarını yeniden tespit ve bunların tecavüzdən masun olarak kökleşmesini temin etmektedir." şeklinde cevap vermiştir.

Aynı görüşmede DP mensuplarına dair sorulan; "Sâbıkları, vaktiyle nasıl tanıdınız ve onlar hakkında fikriniz nedir?" sorusuna; "1950 devresinde yurtsever ve iyi insanlar, 1954'ten sonra kendi anlayışlarına göre hareket edenler, 957'den sonra ise kanunları çiğneyerek, yalnız arzu ve menfaatlerinin tahakkuku için uğraşanlar olarak gördüm ve böyle tanıdım." şeklinde cevap vermiştir. 27 Mayıs Askerî Darbesinin İstanbul gibi büyük bir şehirde hızlı ve sükûnetle başarılmasının sebebi sorulduğunda; "İstanbul'daki sıkıyönetim icapları dolayısıyla şehir içinde aldığımız tedbirler ve vazifeli kitalarımızın iş başında bulunmaları, plânın daha kolay ve daha çabuk tatbikine imkân vermiştir." demiş ve "Böyle bir "inkılâp" hareketinde rol alacağınızı hiç düşündünüz mü ve sonrasında milletin sizi sevgi ve coşkunlukla karşılayacağına inanıyor muydunuz?" sorusuna; "... düşünmüş değildim. Yalnız, sıkıyönetim sırasında gençliğin hareketi, bilhassa halkın bu harekete sempati göstermesi, inkılâp hareketinin benimseneceğinin işaretleri olmuştu. Hareketin coşkunluk ve sevgi ile karşılanacağını kuvvetle tahmin ediyordum. İnkılâptan sonra halkımızın içten sevgisi, bana tahminimde yanılmadığımı göstermişti." sözleriyle cevap vermiştir. Fahri Özdilek'e göre yönetime gelen askerî kadronun öncelikli meseleleri, sağlık, eğitim ve vergi adaletini tesis etmek olmuştur.

Gelişmelerle eşzamanlı olarak, Prof. Dr. Siddik Sami Onar'ın başkanlığında bir komisyon kurulmuş ve komisyonca, yeni bir anayasa ile seçim yapılması öngörülmüş, ardından dört bölüm ve 27 maddeden oluşan geçici bir anayasa hazırlanmıştır. Bu düzenleme, Meclis üyeleri seçilene kadar bir "*ara hükümet*" kurulmasını sağlamış ve MBK, 27 Numaralı tebliği ile ilk hükümetini ilan etmiştir. Cemal Gürsel tarafından kurulan I. Gürsel Hükümeti'nde (30 Mayıs 1960-5 Ocak 1961) Fahri Özdilek de, evvela 9 Haziran - 22 Ekim 1960 tarihleri arasında Millî Savunma Bakanı olarak görev almıştır. Özdilek, bu görev esnasında karşılaştığı zorluklar ve tasalandığı mes'eleleri; "*Millî Savunma camiası*

mensuplarının, her türlü sosyal dertlerine deva olacak tedbirler almak için yapılan çalışmaları, kısa zamanda neticelendirememek.” diye ifade etmiştir. MBK Hükümeti döneminde Millî Savunma Bakanlığı'nın çalışmalarında teşkilat ve personel ile ilgili 29 kanun çıkartılmıştır. Fahri Özdilek, yukarıda belirtilen tarih aralığında Bakanlık yaptığı için, bu kanunların 7 tanesinin altına imza atmıştır. Kanunlar, TSK'da çalışan askerî ve sivil personelin özlük haklarına yönelik olmuştur.

O günlerin önemli olaylarından biri de, Ağustos Yüksek Askerî Şûra toplantısında alınan karar gereği TSK'da yaşanan tarihi tasfiyedir. 2 Ağustos 1960'ta MBK tarafından çıkartılan 42 sayılı yasanın; *“Subay, askeri memur ve astsubaylardan, 25 fiili hizmet yılını dolduranlar emekliliklerini isteyebilecekleri gibi kurumlarınca da resmen emekliye sevk edilebilirler.”* maddesi çerçevesinde, TSK'dan 235'i general olmak üzere toplamda 7.200 subay tasfiye edilmiştir. Bu sayı mevcut generallerin %95'i, kurmay albayların %90'ı, albayların %75'i, yarbayların %50'si ve binbaşılının %30'una karşılık gelmekteydi. Bu gelişme, Cemal Gürsel ve MBK Hükümeti tarafından *“Ordunun, genç ve dinamik hale getirilmesi”* olarak takdim edilmiştir.

Dönemin Millî Savunma Bakanı Fahri Özdilek de, 3 Ağustos 1960'ta yaptığı açıklamada; *“Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kuruluş sistemi değiştirilecektir. Ordu “pentomik” sisteme göre yeniden organize edilecektir. NATO emrindeki TSK'nın ateş gücünde asla bir azalma yapılmayacaktır.”* ifadelerini kullanmıştır. Bakan Özdilek ayrıca, emekliye sevk edilen general ve subayların başka devlet kurumlarına alınacağını da ifade etmiş ve aynı günlerde kendisine sorulan, ordudan ayrılanların bir parti kurup kurmayacaklarına dair soruya; *“Bizim partimiz ordu. Başka partiye aklımız ermez. Ama tabii sivil hayata dönen arkadaşlarımız, her Türk vatandaşı gibi, siyasî hürriyetlerine sahiptirler, istedikleri partiye girebilirler, parti kurabilirler.”* cevabını vermiştir. Bu geniş tasfiyeden sonra Orgeneral Fahri Özdilek de, 13 Ağustos 1960'ta kendi isteği ile emekliye ayrılmış ve MBK'daki görevini sivil olarak sürdürmüştür.

21 Ekim 1960'ta Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığına atanmıştır. Görev esnasında 1961 yılı Âmme İdaresi Enstitüsü'nün diploma töreninde yaptığı konuşmada, 27 Mayıs müdahalesinden sonraki bir yıl içinde Türk sosyal hayatının; millî eğitim, ekonomi, maliye, idare, bayındırlık ve sosyal hizmetler gibi türlü alanlarında köklü reformların yapıldığını, Türk Milleti'nin layık olduğu yarınlarının temellerinin atıldığını ifade ederek, sürece ilişkin öznel bir değerlendirme yapmıştır. 28 Nisan öğrenci olaylarının, 1961'de İstanbul'daki birinci yıldönümü gösterisinde yaptığı konuşmada ise gençlere; *“...hürriyet mücadelesi bir olgudur. Hayatlarınızı feda edercesine hürriyet için çalıştınız. Çok sevdiğiniz arkadaşlarınız hayatlarını feda etti. Onları ulular, saygıyla anarım...”* diyerek, gelişmeleri ve yaşananları takdir ettiğini ifade etmiştir.

Bu süreçte MBK da temelde ikiye bölünmüştür. İlki, Gürsel ve Özdilek gibi ılımlı generalleri kapsayan, iktidarı sivillere devretme eğiliminde olanlar, ikincisi ise Alparslan Türkeş adının öne çıktığı ve kapsamlı bir yapılanma için askerî idarenin devamından yana olanlardı. Komite'de uzlaşma sağlanamayınca, Alparslan Türkeş'in başını çektiği, idamları engelleme çabaları nedeniyle DP destekçilerinin sempatiyle baktığı, 14 kişi (14'ler) 13 Kasım 1960'ta Komiteden tasfiyesi edilmiş, 5 Ocak 1961'de ise ülkeyi 20 Kasım 1961'e kadar yönetecek olan II. Gürsel Hükümeti kurulmuştur. Fahri Özdilek de yeni hükümette, 2 Mart 1961'den 20 Ekim 1961'e kadar Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak devam etmiştir.

27 Mayıs'tan bir süre sonra, toplumun kimi kesimlerinde; camilerin kışlalara çevrileceği, ezanın tekrar Türkçe okunacağı, namaz kılmanın, Kur'an okumanın ve Kur'an'ın radyoda yayınlanmasının yasaklanacağı gibi söylentiler ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Devlet Bakanı Âmil Artus, 2 Ağustos 1960'ta radyoda yaptığı konuşmada söylentileri

yalanlayarak, bazı kesimlerce hükümete karşı kara propaganda yürütüldüğünü ifade etmiştir. Toplumdaki tedirginlik devam edince, Fahri Özdilek tarafından 11 Mayıs 1961’de “Başbakan nâmına, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fahri Özdilek” imzasıyla altı maddelik bir duyuru yayımlanmıştır. Duyuruda; herkesin inancında hür, ibadetini yapmakta serbest olduğu, din eğitimi yapan müesseselerin, diğer okullar gibi devletin ilgi ve himayesinde olup, gelişmelerinin esas alındığı, din adamlarının terfihi (refahı) ve durumlarının devlet memurlarına sağlanan imkânlarla göre düzenleneceği, İmam Hatip Okulları ve din eğitimi yapan yüksek okulların, bilgi verme, yükselme bakımından gelişmelerinin sağlanacağı, halihazırda görevdeki din adamlarının ehliyet ve liyakatla yetiştirilmesi için kursların açılacağı ve devletin bütün kolaylıkları göstereceği noktasında, vatandaşın huzur ve güven içinde olması gerektiği vurgulanmıştır. 15 Ekim 1961’de ise genel seçimler yapılmış ve 25 Ekim 1961’de toplanan TBMM’nin 1. Bileşik Toplantısı’yla askeri yönetim dönemi sona ermiştir. 26 Ekim 1961’de Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı seçilmiş, Fahri Özdilek de 27 Ekim 1961’de “vekâleten” Başbakanlık görevini üstlenmiş ve 20 Kasım 1961’e kadar bu görevi sürdürmüştür.

27 Mayıs sonrası, 14 Ekim 1960’ta Yassıada yargılamaları başlamış, davalarda 395’i milletvekili olmak üzere, toplam 592 sanık hazır bulunmuş, bu çerçevede, Celal Bayar, Adnan Menderes ve diğer DP’liler 19 ayrı davadan yargılanmıştı. Fahri Özdilek’in İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı’na atanmasına yol açan, Ankara ve İstanbul (üniversite) olayları davası da bu davalardan biriydi ve davanın Celal Bayar ve Adnan Menderes’le birlikte toplam 117 sanığı hazır bulunuyordu. Davanın ilginç yönlerinden biri, “güvenlik bürokratlarının çoğunun aksine” dönemin İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Fahri Özdilek’in 23 Mart 1961’de sanıklar değil, tanıklar arasında bulunarak ifade vermesi olmuştur. Oysa Özdilek, bu süreci doğrudan yönetmiş, yargılanan askerler emirleri kendisinden almış, ancak Özdilek, MBK üyeleri arasında olduğu için, davadaki sıfatı “tanık” olmuştur.

Yassıada Mahkemesi kararlarının Fahri Özdilek ile bağlantılı bir diğer boyutu ise şöyledir; mahkeme, 15 Eylül 1961’de, 4’ü oy birliği ile toplam 15 kişi hakkında idam kararı vermiş, MBK aynı gün Cemal Gürsel’in başkanlığında toplanmıştır. Gürsel, toplantıda idam hükmünün infazını isteyenlerin el kaldırmasını istemiş, 13 MBK üyesi el kaldırırken, Gürsel’le birlikte, Sıtkı Ulay, Osman Köksal, Sami Küçük, Suphi Karaman, Suphi Gürsoytrak, Selahattin Özgür, Kamil Karavelioğlu’nun yanısıra Fahri Özdilek de el kaldırmamış, idamlara “hayır” demiştir.

27 Mayıs’tan sonra, siyasi hayatın normale dönmesi için partilerin kurulmasına izin verilmiş, ardından genel seçimlere gidilmiş ve Meclisin açılmasından sonra, Anayasa gereğince Cumhurbaşkanı seçimi gündeme gelmiştir. Bu süreçte ilk aday, MBK Başkanı Cemal Gürsel, ikinci aday Anayasa Hukukçusu Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil olmuştur. Ancak bir süre sonra Başgil, adaylıktan çekilmiş, dahası Cumhuriyet Senatörlüğü’nden istifa etmiş ve Cenevre’ye gitmiştir. Bu noktada kimi sivil ve askeri çevrelerce, Başgil’in adaylığını geri çekmesi için baskıya maruz kaldığı söylenmiş ve oklar Başbakan Yardımcısı Fahri Özdilek ile Devlet Bakanı Tümgeneral Sıtkı Ulay’ı göstermiştir. Sebebine gelince; bu süreçte Fahri Özdilek ve Devlet Bakanı Tümgeneral Sıtkı Ulay, Başbakanlık binasında Başgil ile bir görüşme yapmış ve Başgil, bu görüşmeden sonra geri adım atmıştır. Ancak Sıtkı Ulay, 1968 yılında yayınlanan hatıratında, Başgil’e daveti kendisinin yaptığını, sonra Fahri Özdilek’in makamına giderek durumu anlattığını ve onu da konuşmaya davet ettiğini belirtmektedir. Bu veri dikkate alındığında, Ali Fuat Başgil’in adaylıktan çekilmesi meselesinde askerî kanadın ana aktörünün, Fahri Özdilek’ten ziyâde Sıtkı Ulay olduğu söylenebilir.

Fahri Özdilek, 1961 Anayasası çerçevesinde oluşan Cumhuriyet Senatosu’nda, 25 Ekim 1961 - 12 Eylül 1980 tarihleri arasında “Tabî Üye” ve “Millî Birlik Grubu (MBG) Başkanı” olarak görev yapacaktır. Şöyle ki; MBK idaresi tarafından

Kurucu Meclis oluşturulmuş ve Meclis, 6 Ocak 1961'de Cemal Gürsel adına, Fahri Özdilek tarafından açılmıştır. Ardından, *"yasamanın daha etkili ve verimli işleyeceği"* düşüncesi temel gerekçe gösterilerek, Cumhuriyet Senatosu'nun kuruluşuna karar verilmiş ve MBK üyelerinin senatoda *"tabii üye"* oldukları belirtilmiştir. Böylece, Fahri Özdilek'in Cumhuriyet Senatosu üyeliği başlamıştır. Tabii senatörler, 2 Şubat 1964'de MBG'yi kurmuş, Fahri Özdilek'i başkan seçmişlerdir. Özdilek'in bu göreve seçilmesinde, senato içerisinde ılımlı ve yumuşak üslubuyla tanınmasının, yaşının ve deneyiminin etkisi büyüktür ve MBG'nin ilk ve tek başkanı olmuştur. Özdilek, aynı zamanda MBK'nın da, Cemal Gürsel'den sonra en yaşlı üyesidir ve Gürsel'in Çankaya'ya çıkmasından sonra Cumhuriyet Senatosu içerisinde *"en yaşlı tabii senatör"* olarak görevine devam etmiştir.

Özdilek, Cumhuriyet Senatosu'nun en çalışkan ve girişken senatörlerinden biri olmuştur. Kürsüde çeşitli konularda 58 konuşma yapmıştır. Bu da, gerek Tabii Üye, gerekse MBG Başkanı olarak aktif bir kişilik ortaya koyduğunu göstermektedir. Bu kişiliğe en çarpıcı örneklerden biri, 1980 Askeri müdahalesine giden süreçte, tarihler 6 Nisan 1976'yı gösterirken, ülkede yaşanan ve merkezinde gençlerin olduğu anarşi olaylarına dair Cumhuriyet Senatosun'nda yaptığı konuşmadır. Özdilek, önemli tespitlerde bulunduğu konuşmasında, gençlerin *"sağcı"* ve *"solcu"* diye kutuplaşmasından duyduğu üzüntü ve endişeyi ifade etmiş, devamında; *"...Olayların seyrine dikkatle bakılacak olursa, bu saldırı ve cinayetler 'dış ve iç kaynaklardan' beslenmektedir."* vurgusu yapmış, sonrasında; *"... Lise öğrencilerinin bile taşıyabildiği binlerce liraya satılmakta olan silâhlar ve bunların mermilerini almak için gerekli para ve bunların alınabileceği kaynaklar, nereden ve ne suretle temin edilmektedir? Ateşli silâhları kullanmak için eğitime ihtiyaç vardır. Çeşitli örgütlere mensup kişiler, bunları kullanmayı, ne suretle ve kimin idaresinde geliştirebilmektedirler?..."* sorularını sormuştur.

12 Eylül 1980 Askerî Müdahalesi MBG üyeleri arasında genel olarak olumlu karşılanmıştır. MBG Başkanı Fahri Özdilek, yeni anayasaya ilişkin, 1961 Anayasası'nda öngörülen kuvvetler ayrılığı prensibi çerçevesinde yapılması gerektiğini, gerekirse 1961 Anayasası'nda bazı değişiklikler yapılarak yeni anayasanın şekillendirilebileceğini dile getirmiştir. 7 Kasım 1982'deki halk oylamasıyla 1982 Anayasası kabul edilmiş, Kenan Evren Cumhurbaşkanı olarak Çankaya Köşkü'ne çıkmıştır. 1983 yılı itibarıyla yeni *"Siyasi Partiler ve Seçim Kanunları"* kabul edilerek, seçimlere katılacak partilerin kurulmasına izin verilmiştir. Bu çerçevede kurulan partilerden biri de; Eski İzmir Valisi ve dönemin Başbakanlık Müsteşarı Necdet Calp'in başkanlığında, 20 Mayıs 1983'te kurulan Halkçı Parti (HP)'dir. Siyasi hayatına devam etmek isteyen Fahri Özdilek, kuruluş amacıyla; *"Kemalist ilkelere bağlılık ve izlenecek siyasetin Atatürkçülük Politikalarına uygun olması..."* vurgusu yapılan HP'ye katılmış, 1983 Genel Seçimleri'nde HP'den, Konya Milletvekili seçilmiş ve 7 Kasım 1983'te Milletvekili Mazbatasını almıştır. Ardından, en yaşlı üye sıfatıyla TBMM Geçici Başkanlığı yapmış ve meclis, 24 Kasım 1983'te Özdilek'in açış konuşması ile çalışmalarına başlamıştır. Özdilek, 29 Kasım 1987'de aktif siyasetten çekilmiştir.

Fahri Özdilek, ilk evliliğini 12 Şubat 1930'da Fatma Muazzez Hanım ile yapmış, bu evlilikten kızları Güneri (1932), Gülsen (1940) ve Ayşe Güneş (1944) dünyaya gelmiştir. İkinci evliliğini, 5 Ekim 1974'te Maide Hanım ile yapmıştır. İyi derecede Fransızca, orta derecede Almanca bilmekteydi.

Bir süre sonra Fahri Özdilek'e lösemi teşhisi konulmuş, ardından Ankara'da Gülhane Askerî Tıp Akademisi Hastanesi'nde tedavi altına alınmış ve 13 Mart 1989'da 91 yaşında hayatını kaybetmiştir. Özdilek için, 15 Mart 1989 Çarşamba günü saat 11:00'de TBMM'de bir tören düzenlenmiş, aynı gün Kocatepe Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından, Ankara Cebeci Askerî Şehitliği'ne, askeri törenle defnedilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı'nın ve Kara

Kuvvetleri Komutanlığı'nın yayınladığı taziye mesajlarının yanı sıra, dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren de, Özdilek'in eşi Maide Özdilek'e; *"Değerli asker, emekli Orgeneral Fahri Özdilek'in vefatını derin bir üzüntü ile öğrendim. Tanrıdan kendisine rahmet ve başta siz olmak üzere kederli ailenizin tüm mensuplarına başsağlığı diler, taziyelerimi sunarım"* içerikli telgrafi göndermiştir.

Asker ve Siyasetçi kimliğinin yanı sıra, hayatın içindeki Fahri Özdilek'e gelince, demokrasi ve hürriyete dair düşüncelerini; *"Ben hürriyetleri, başkasının hürriyetlerine tecavüz etmeyecek şekilde sınırlı olarak kabul ederim. Hürriyete tecavüzler, müeyyidelerle ve şiddetle bertaraf edilmelidir. Sınırlı bir hürriyet, sert disiplin altında yaşamak değildir. Bahis mevzuu ettiğim disipline gelince; bu, cemiyetin gelenekleri haline giren, millî terbiyemizin icaplarını ve ictimaî nizamın düzenini koruyan, karşılıklı münasebetlerimizde birbirimizin haklarına riayet ettiren bir disiplindir."* cümleleri ile ortaya koymuştur.

Özel zevkleri konusunda; *"Başlıca meşgalem, okumaktır. Talebelik yıllarımdan beri tarih ve coğrafya ile ilgili konulara karşı merakım fazladır. Türk tarihine, Dünya tarihine ait çok kitap okudum ve daima okurum. Resim ile de meşgul olurum...Tiyatro ve müzikten hoşlanırım. Talebeliğim sırasında sporla ilgim hayli fazla idi. Bizim zamanımızda pek revaçta olan Alman usûlü Âletli Jimnastik yapardık."* bilgilerini vermiştir.

Seyahat arzusu noktasında; *"Biz askerler, umumiyetle geziciyizdir. Fakat bu geziler daima vazife gezileri olmaktadır. Hizmet süremiz içinde yurdun her tarafına gider geliriz..Hemen hemen memleketin her tarafını gezdim. Her gittiğim yerde halkın yaşayışını, adetlerini, sosyal ve iktisadi şartlarını tetkik etmek, onların dertlerini paylaşmak, sevinçlerine ortak olmak, benim için ayrıca zevkli bir memleket görevi olmuştur."* diyen Özdilek, İkinci Dünya Savaşı'nda, 3. Ordu'nun Müşâhidi olarak Afrika'ya gönderilmiş, üç kez de NATO Harp Oyunları'na katılmıştır. II. Abdülhamid döneminde inşa edilen Edirne Süvari Kışlası, bir süre *"General Fahri Özdilek Kışlası"* ismiyle kullanılmış, sonrasında Trakya Üniversitesi'ne devredilmiştir.

Fahri Özdilek, bilimsel çalışmalar da ortaya koymuştur. Bu noktada ulaşılan ilk çalışması, 1938'de Kurmay Binbaşı iken, *Suvari Mecmuası* ve *Askerî Mecmua* dergilerinde yayınlanan *"Motorlaşma ve Benzîn İkmali"* başlıklı makalesidir. Makalede evvela, o dönem itibarıyla, Batı Avrupa ordularında motorlaşmanın hızla devam ettiğine dikkat çekerek, meseleyi çeşitli boyutlarıyla ele almış, ardından *"Ecnebî Ordularında Suvarinin Motorlaşmasına Doğru"* alt başlığı içinde, suvarisini motorlaştıran ülkelerin başında Almanya'nın geldiğine, onu İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika ve Amerika ordularının takip ettiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca, *"motorlu ve atlı suvari birlikleri içinde motosiklet kullanmanın gelişimi ve faydaları"* ile *"ordu atı müsabakaları"*nın kritiğini yapmıştır. Diğer çalışması, 1986'da *Banka ve Ekonomik Yorumlar* dergisinde, yayınlanan, *"Osmanlı Devleti'nde Gümüş ve Altın Para Basımı"* başlıklı makalesidir. Burada ise, 1326'da Orhan Bey zamanında basılan ilk gümüş paradan, Birinci Dünya Savaşı arifesinde basılan altın paraya kadar ki süreçte, paranın Osmanlı Devleti'ndeki yolculuğunu kronolojik olarak ele almıştır.

Katıldığı bir de televizyon yayını bulunmaktadır. 1975-1981 yılları arasında TRT'de Nazmi Kal'ın hazırlayıp sunduğu *"Atatürk'ten Anılar"* programının 38. Bölümü (1975) Fahri Özdilek'e ayrılmıştır. Özdilek, bu programda; Atatürk ile ilgili anılarını, Sakarya Meydan Muharebesi'nde Atatürk'ün attan düşme hadisesinin detaylarını anlatmış, ayrıca 27 Mayıs ve 12 Eylül hareketleri ile ilgili düşüncelerini paylaşmıştır.

Fahri Özdilek, babasının asker olması ve tayinleri sebebiyle küçüklükten itibaren yurdun dört bir yanını görme imkanı bulmuştur. İkinci Meşrutiyet ilan edildiğinde on yaşında olan Özdilek, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine şahitlik

etmiştir. İyi bir askerî eğitim almış ve sahip olduğu donanımı, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'den itibaren, meslekî hayatına başarıyla yansıtmıştır. Ardından, gerek DP döneminde, gerek 27 Mayıs 1960'taki askerî darbe süreci ve sonrasında üstlendiği görevleriyle, gerekse Cumhuriyet Senatosu'nda Tabii Üye, TBMM'de Milletvekili olarak yürüttüğü çalışmalarıyla, yakın tarihe yön veren isimler arasında yer almıştır. Sosyal ilişkilerinde ılımlı ve yumuşak üslubuyla tanınmış ve bu özelliği, üstlendiği sorumlulukların yerine getirilmesinde, kendisine hem başarı sağlamış hem de tüm çevrelerden yüksek kabul görmesine neden olmuştur.

Esra Müjgan KARATAŞ

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA., 030.11.1.00.253.33.16.

BCA., 030.11.1.00.257.16.17.

BCA., 030.18.01.02.150.45.7.

BCA., 030.18.01.02.153.58.18.

BCA., 010.09.00.00.146.455.7.

BCA., 030.01.00.00.33.198.1.

BCA., 010.09.0.0.140.435.2.

Millî Savunma Bakanlığı Arşivi, Subay Sicil Dosyası, Emeklilik İşlem Dosyası

Resmi Yayınlar

Cumhuriyet Senatosu Albümü, Nadir Eser, TBMM Yayınları Açık Erişim Koleksiyonu, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/d0224ade-82c2-4fff-b051-0f361932ab5f> Erişim Tarihi : 24.10.2024

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt 27, Toplantı 15, Birleşim 52, 06.04.1976, s. 335 – 337,

Resmi Gazete, Halkoyuna Sunulacak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cumhuriyet Senatosu, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10816.pdf> , Erişim Tarihi: 11.08.2024

Millî Birlik Komitesi, T.C. Millî Birlik Komitesi Tarafından 27 Mayıs 1960 -6 Ocak 1961 tarihleri Arasında Millî Savunma Bakanlığı Teşkilat ve Personeli ile İlgili Olarak Çıkarılan Kanunlar, Ankara 1961

Yassıada Duruşma Tutanaqları, “Adam Öldürmeye Teşebbüs Topkapı Olayları Duruşması”, Cilt: 1-2, Nadir Eser, TBMM Yayınevi, Ankara 1960. TBMM Yayınları Açık Erişim Koleksiyonu, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/dfacd24c-1fdf-46a6-bd42-618cc5109820> Erişim Tarihi: 26.10.2024

Sürelî Yayınlar:

Cumhuriyet Gazetesi <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1960-05-28/27.10.2024>.

Tanin Gazetesi

Hürriyet

Milliyet

Güneş

Kitap, Makale, Tezler:

AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976

ASLAN, Zehra, **Millî Birlik Komitesi**, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-birlik-komitesi-mbk/> Erişim Tarihi: 10.08.2024.

BERİŞ, Hamit Emrah, **Millî İradeye ve Demokrasiye İlk Darbe 27 Mayıs 1960**, TBMM Yayınları, Ankara 2022.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri** I.Cilt: 1961-1964, TBMM Vakfı Yayınları No:16, Ankara, 1998, (Emin Fahrettin Özdilek ss. 40 – 42)

DEMİRCİOĞLU, İsmail Hakkı, ERDOĞAN İNCE Dilşen, ŞİMŞEK Serpil Seda, **Kuruluşundan Darbeye Demokrat Parti**, Cilt I-II-III, Yeditepe Yayınevi, Editörler:, İstanbul 2022.

DEMİR, Şerif, “27 Mayıs 1960 Darbesinin Gölgesinde Millî Birlik Komitesi ile Silahlı Kuvvetler Birliği Arasındaki Güç ve İktidar Kavgası”, **XVIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**, VI. Cilt, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., Ankara 2022, ss. 749-770.

DÜZENLİ, Kubilay, “Halkçı Partinin Politik Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 13, Sayı 3, 2021, ss.59-74, <https://acikerisim.aksaray.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12451/8662> , Erişim Tarihi: 12.08.2024.

Edirne Suvari Kışlası, <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/edirne-suvari-kislasi/#17.1/41.695091/26.553518> , Erişim Tarihi 09.08.2024

ERGİN, Sedat, 27 Mayıs’ın Sancılı Sayfaları 2: Darbeci Orgeneralden Cumhurbaşkanı adayına: ‘Seçimden çıkacak sonuç bu mu olmalıydı’, **Hürriyet** 01.06.2024, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/darbeci-orgeneralden-cumhurbaskani-adayina-secimden-cikacak-sonuc-bu-mu-olmaliydi-42468610>, Erişim Tarihi 01.08.2024

EROĞLU, Cem, **Demokrat Parti - Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara 1998.

GÖRGÜLÜ, İsmet, “Sesli Belgelerden Mustafa Kemal Atatürk”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 11, Ankara 1988, ss.459 – 470.

GÜRESİN, Ecvet, “İkinci Cumhuriyetin İhtilal Meclisi Üyeleri: 9, Org. Fahri Özdilek ile Görüşme, s. 1,5, **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1960

İLHAN, Metin, “Türk Silahlı Kuvvetleri’nde Tarihi Tasfiye: Eminsü Olayı”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 217, Ağustos 2015, ss.167-183, <https://www.acarindex.com/pdfs/815566> Erişim Tarihi: 12.08.2024

KILIÇ, Aziz, "27 Mayıs 1960 Darbesine Meşruiyet Kazandırma Çabaları", **ODU Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt 10, Sayı 3, Ordu 2020, ss.954-967.

KILIÇ, Aziz, "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin Yükseköğretime Etkileri", **XVIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**, VI. Cilt, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022, ss. 517-538.

KİM (Haftalık Haber Dergisi), "Ordu Daha Genç ve Dinamik", Yıl 3, Sayı 109, 10 Ağustos 1960, s. 8,9,10,11.

KOCABAŞ, Süleyman, **Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yol 1950 -1960**, T.C. Devleti Tarihi: 5, Vatan Yayınları, İstanbul 2011

ÖNAL, Tekin, "27 Mayıs İhtilali'nin Geride Bıraktıkları ve İnönü Hükümetleri Döneminin Önemli İç Siyasi Gelişmeleri (1961-1965)", **Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Yıl 2017, ss. 10-25, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mamusbbd/issue/33656/372347> , Erişim Tarihi: 11.08.2024

ÖZDİLEK, Fahri, **Atatürk'ten Anılar**, 38. Bölüm, <https://www.youtube.com/watch?v=Bi9UZUc49o4>, Erişim tarihi: 03.08.2024

ÖZDİLEK, Fahri, <https://www.msb.gov.tr/Bakanlar/Detay/371c6f44-7fdd-4292-b511-39bcd7d4556d> Erişim Tarihi 23.07.2024

ÖZDİLEK, Fahri, "Motorlaşma ve Benzin İkmali", **Suvari Mecmuası**, Sayı 105-106, Deniz Matbaası, İstanbul 1938, ss. 22 - 50.

ÖZDİLEK, Fahri, "Osmanlı Devleti'nde Altın ve Gümüş Para Basımı", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl 23, Sayı 7, İstanbul 1986, ss. 65-68.

ÖZDİLEK, Fahri, Milletvekili Mazbatası, <https://www.tbmm.gov.tr/Kutuphane/MazbataAramaSonuc>, Erişim Tarihi: 28.10.2024

ÖZGİŞİ, Tunca, **Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012

ÖZTÜRK, Hasan, **Ali Fuat Başgil**, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-fuat-basgil-1893-1967/>, Erişim Tarihi: 02.08.2024.

SANAL, Türker, **Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti**, Sim Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara 1995

SEÇKİN, Armağan, **Türk Siyasi Yaşamında Halkçı Parti (1973-1987)**, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2020.

SUNAY, Cengiz, "27 Mayısçı Subaylar Ekseninde Türkiye'de Askeri Darbelerin "Siyasal Kültür" Boyutu" Boyutu, **İnsan ve İnsan**, Cilt 11, Sayı 38, Yaz 2024, s. 29 - 45. <https://www.insanveinsan.org/27-mayisci-subaylar-ekseninde-turkiyede-askeri-darbelerin-siyasal-kultur-boyutu/> Erişim Tarihi: 07.08.2024

TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, **TBMM Albümü (1920 - 2010)**, Cilt 3 (1983 - 2010), Yay. Nu: 1, Yayın Koordinatörleri: KEŞİR, Feridun, ÖREN Fatih, SUNGUR Necati, Gökçe Ofset Matbaacılık Limited Şirketi, Ankara 2010.

T B M M

T u t a n a k

D e r g i s i ,

[https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=FAHR%DD%20%D6ZD%DDLEK%20\(EM%DDN%20FAHRETT%DDN%20%D6ZD%DDLEK\)&v_sb=CUMHUR%DDYET%20SENATOSU%20TAB%DD%DD%20%DCYES%DD&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih=](https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=FAHR%DD%20%D6ZD%DDLEK%20(EM%DDN%20FAHRETT%DDN%20%D6ZD%DDLEK)&v_sb=CUMHUR%DDYET%20SENATOSU%20TAB%DD%DD%20%DCYES%DD&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih=) Erişim Tarihi: 02.08.2024

T B M M

T u t a n a k

D e r g i s i ,

https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=TEKL%DDFLER&v_altbaslik=&v_mv=&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=12631&v_gelecek_sayfa=6701&v_kullanici_id=21088023 , Erişim Tarihi: 03.08.2024

T.C. Millî Savunma Bakanlığı, **Cumhuriyetin 100. Yılında Millî Savunma Bakanlığı**, Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı Yayınları, Millî Savunma Bakanlığı Basımevi, Ankara 2023.

Türkiye Ve Ortadoğu Âmme İdaresi Enstitüsü, **Âmme İdaresi Enstitüsü 1961**, Sevinç Matbaası, Ankara 1961.

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, **Geçmişten Geleceğe Belgeler Bilgiler 1968 - 2008**, TRT Arşiv Daire Başkanlığı, Aydoğdu Ofset Matbaacılık Ambalaj San. Ve Tic. Ltd. Şti., Ankara 2009.

URAL, Selçuk, Sema Akılmak Topçu, "27 Mayıs Darbesi Sürecinde Basında İstanbul-Ankara Öğrenci Olayları", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 25, Sayı 4, Erzurum 2021, ss. 1674-1691

ÜNKAZAN, Servet, **Edirne ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Askeri Mimari**, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

YARIMOĞLU, Sacit,, "Asker Kökenli Yassıada Sanıklarının 27 Mayıs Darbesi Öncesindeki Konumları ve İadeitibarlarına Giden Süreç: 1950 - 1967", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Sayı 40, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2021, ss. 213 - 250.

YILMAZ, Cevdet (Editör), **Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil** (II. Baskı), Çarşamba Belediyesi Kültür Yayınlar, No: 1, Erol Ofset, Samsun 2013.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/fahri-ozdilek-1898-13-mart-1989/?pdf=7585> adresinden erişilmiştir